

УДК 378.4

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/26.195822>

Марина ВАСИЛЬЄВА,
 orcid.org/0000-0002-2765-1220,
 доктор педагогічних наук, професор,
 завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
 Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
 (Харків, Україна) vasilievamp@gmail.com

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті розкрито роль і значення науково-дослідницької діяльності фахівця у виконанні ним професійних функцій. Схарактеризовано посилення ролі навчання науково-дослідницькій діяльності суб'єктів освітнього процесу в системі вищої освіти. Розкрито актуальність з'ясування суті науково-дослідницької компетентності фахівця, визначення її структури.

На підставі аналізу й узагальнення положень наукових праць сучасних дослідників проблеми визначено суть науково-дослідницької діяльності як засобу професійної підготовки майбутніх фахівців. Розкрито такі принципи її організації (за С. Гончаренком): системності, навчання через дослідження, саморозвитку, цілісності, технологічної єдності.

Розкрито суть дослідницької компетентності, практичним виявленням якої є готовність та здатність студента самостійно асимілювати отримані знання та вміння, створювати новий продукт. Виявлено, що характеристика компетентності як інтегральної якості особи зумовила її диференціацію на складники. Проблема конкретизації структурних компонентів науково-дослідницької компетентності як інтегрованої особистісно-професійної якості фахівця зумовила аналіз наукових праць дослідників цієї проблеми. Проведений аналіз наукових досліджень дозволив виявити й проаналізувати різні класифікації структурних одиниць науково-дослідницької компетентності фахівця. З'ясовано, що, попри різну кількість і характер компетентностей як здатностей до науково-дослідницької діяльності фахівця, важливим визначається діяльнісний компонент. Саме він забезпечує обґрунтування критеріїв, за якими визначення сформованості даної компетентності здобуває реального характеру. Науково-дослідницька компетентність виявляється як готовність особистості до виконання певних дій в науково-дослідницькій діяльності. Наведено узагальнення переліку здатностей майбутніх фахівців до науково-дослідницької діяльності.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, компетентність, структура, фахівець, здобувач вищої освіти, заклад вищої освіти.

Maryna VASYLIEVA,
 orcid.org/0000-0002-2765-1220
 Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
 Head of Social Work and Social Pedagogic Department
 of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
 (Kharkiv, Ukraine) vasilievamp@gmail.com

TO THE PROBLEM OF DEFINITION OF COMPETENCES IN RESEARCH ACTIVITIES OF FUTURE PROFESSIONALS

The article reveals the role and importance of the research activity of a professional in performing his professional functions. The author describes that the role of teaching of research subjects in the higher education system has been strengthened. The urgency of finding out the essence of the scientific competence of a professional and determining of its structure are revealed.

Based on the analysis and generalization of the provisions of scientific works of modern researchers, the essence of research activity is defined as the means of professional training of future professionals. The principles of its organization (according to S. Goncharenko) are defined and such principles include systematic character, learning through research, self-development, integrity, technological unity.

The essence of the research competence is revealed, the practical manifestation of which is the student's willingness and ability to assimilate the acquired knowledge and skills independently, to create a new product. It was found that the characterization of competence as an integral quality of a person caused its differentiation into components. The problem of specifying the structural components of research competence as an integrated personal's and professional quality of a professional led to the analysis of scientific works of researchers on the problem. The conducted analysis of scientific researches made it possible to identify and analyze different classifications of structural units of a professional research

competence. It is found that, despite the varying number and nature of competencies as a professional's research capabilities, the activity component is all-important. It provides the justification of the criteria by which the determination of the formation of a given competence becomes real. Research competence is manifested as the willingness of a person to perform certain activities in research. The generalization of the list of abilities of future professionals in research activity is summarized.

Key words: *research activity, competence, structure, specialist, student of higher education institution, higher education institution.*

Постановка проблеми. Будь-яка професійна діяльність має науково-методологічне підґрунтя. Опанування його засад, усвідомлення тенденцій і перспектив розвитку, докладання власних зусиль до адаптації прогресивних положень до реальних умов покладається як завдання на кожного фахівця з вищою освітою. Це зумовлює необхідність формування в кожного студента під час його професійної підготовки в закладі вищої освіти науково-дослідницької компетентності. Прийняття Закону України «Про вищу освіту» посилює актуальність навчання на основі досліджень і через дослідження, що спричинило необхідність запровадження кардинальних змін у технологіях та методах навчання науково-дослідницькій діяльності в підготовці здобувачів вищої освіти. Визнання пріоритетності компетентнісного підходу до визначення результатів професійної підготовки майбутніх фахівців зумовлює актуальність з'ясування суті науково-дослідницької компетентності фахівця, її структури. Необхідність розроблення критеріїв оцінки сформованості складників цієї важливої характеристики вимагає чіткості в визначенні змісту кожного з них.

Аналіз досліджень. На пріоритетні напрями організації наукової діяльності закладів вищої освіти в сучасних умовах вказують М. Дробноход, О. Живага, Н. Ісакова, А. Ставицький та ін. Проблемою вивчення суті і особливостей науково-дослідницької компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу університетів опікуються сучасні вітчизняні дослідники Л. Козак, С. Сисоєва, О. Ярошенко та ін. Попри наявні дослідження різних аспектів залишається остаточно не з'ясованою структура науково-дослідницької компетентності студентів – майбутніх фахівців – як їхньої здатності до використання методів наукового пошуку і можливостей науково-дослідницької діяльності під час реалізації професійних функцій. Остаточо не виявленими є потенційні можливості змісту і процесу підготовки фахівця для забезпечення сформованості даних структурних компонентів.

Мета статті – на підставі аналізу й узагальнення положень наукових праць сучасних дослідників проблеми визначити суть і структуру науково-дослідницької компетентності майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. Наукова діяльність виступає рушійним джерелом перетворень усіх процесів у суспільстві. Проблеми навчання і організації наукової діяльності людини присвячують наукові праці представники педагогічної думки. Починаючи зі шкільної лави, учні опановують засади такої діяльності, навчаються усвідомлено використовувати елементарні наукові методи. Ця діяльність ускладнюється, коли ідеться про підготовку майбутнього представника в закладі вищої освіти, адже мова йде про формування особистості, здатної не лише до аналітичної й узагальнюючої розумової діяльності, але й до вироблення нових ідей, їхнього обґрунтування та доведення істинності.

На сучасному етапі розвитку системи вищої освіти науково-дослідницька діяльність студентів набуває все більшого значення і стає одним із основних компонентів професійної підготовки майбутнього фахівця. О. Г. Ярошенко пише: «Дослідницька діяльність студента поєднує навчальну функцію та функцію отримання суб'єктивно нового знання, виступає засобом формування професійної компетентності майбутнього фахівця» (Ярошенко, 2016: 25).

Науково-дослідницька діяльність студентів є засобом їхньої професійної підготовки. З одного боку, вона має всі характеристики навчально-пізнавальної роботи (передбачає вивчення певного об'єкта дійсності в процесі розв'язання пізнавальної задачі, як правило, проблемного характеру). З іншого боку, така діяльність має ознаки творчої діяльності, актуалізує такі креативні можливості особистості, як вироблення власного підходу до розв'язання проблемної задачі тощо. Наявність в основі такої діяльності невирішеної проблеми актуалізує креативні можливості особистості, стимулює її до пошуку різних шляхів розв'язання, їх аналізу і оцінки, обрання якогось з них з аргументацією і доведенням власного бачення.

Безперечно, така діяльність має відповідати певним принципам. Визначені С. Гончаренком основні педагогічні принципи (Гончаренко, 2012) здобувають конкретизації стосовно реалізації науково-дослідницької діяльності в університетах. Найважливішими з них є такі: принцип системності, що передбачає формування і розвиток нау-

ково-дослідницьких компетентностей у студентів університетів в забезпеченні єдності їхньої теоретичної підготовки і практичної діяльності; принцип навчання через дослідження, що передбачає організацію освітнього процесу на основі виконання навчально-дослідних і науково-дослідницьких завдань; принцип саморозвитку, що передбачає створення умов для стабільного задоволення власних наукових і дослідницьких потреб у саморозвитку і самореалізації; принцип цілісності, що передбачає формування науково-дослідницької компетентності в комплексі всіх її компонентів; принцип технологічної єдності, що передбачає поєднання потенційних можливостей всіх форм, методів, засобів професійної підготовки фахівців для формування складників науково-дослідницької компетентності.

Попри різні методологічні і теоретичні погляди на трактування поняття дослідницької компетентності, її практичним виявленням є готовність та здатність студента самостійно асимілювати отримані знання та вміння. Що стосується науково-дослідницької компетентності, то, крім означеного, важливим є усвідомлене створення нового продукту на наукових засадах.

Погоджуємося з В. Луговим, який пропонує компетентність як інтегральну характеристику особи розкласти на диференціальні компетентності, зважаючи на те, що «загальна компетентність складається з окремих і конкретних компетентностей» (Луговий, 2009: 10). Такий підхід виявляється перспективним в плані необхідності характеристики структурних компонентів науково-дослідницької компетентності відповідно до розгляду можливостей оцінювання їх наявності і рівня сформованості в студента.

Так, науковці зазначають, що дослідницька компетентність входить до складу ключових, необхідних для виконання будь-якої професійної діяльності. Саме завдяки цим ключовим компетентностям формуються вміння критичного мислення та рефлексивного аналізу. Якщо така компетентність є сформованою, то людина швидше адаптується в соціальному і професійному середовищі, розвиваючи здатність досліджувати проблеми, виносити судження на основі достовірних даних, приймати рішення на раціональних засадах.

Що стосується конкретних структурних компонентів науково-дослідницької компетентності як інтегрованої особистісно-професійної якості фахівця, то С. Сисоєва і Л. Козак в її структурі визначають мотивацію до наукового пошуку, рівень володіння методологією педагогічного дослідження, особистісно значущими якостями

дослідника (зокрема такими, як інноваційне мислення, здатність до творчої та інноваційної діяльності) (Сисоєва, Козак, 2016). У структуру дослідницької компетентності викладача закладу вищої освіти автори включають такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, інформаційно-комунікаційний, процесуально-діяльнісний, комунікативний, особистісно-творчий, професійно-рефлексивний. Широкий спектр компонентів ускладнює вимірювання характеристики, адже кожний компонент розкривається за допомогою 3–7 показників.

А. Хуторський звертає увагу на роль дослідницької компетентності, яка «служить компонентом компетентності особистісного самовдосконалення, спрямованого на освоєння способів інтелектуального й духовного розвитку», для особистості студента (Хуторський, 2003: 60). Підтвердженням такої думки є той факт, що студенти, які систематично й активно займаються науково-дослідницькою діяльністю, опанувавши її основи, часто самореалізуються не тільки в навчальній діяльності, але й мають успіхи в професійному становленні, налагодженні зв'язків з майбутніми працедавцями.

Уміння реалізовувати діяльність покладене в основу класифікації компонентів компетентності магістрів педагогічних університетів щодо науково-дослідної діяльності як інтелектуально-творчої О. Прохоровою. Це вміння спостерігати, аналізувати, узагальнювати, робити висновки та ефективно використовувати наукову інформацію в професійній діяльності (Прохорова, 2012: 130). Проте на підставі проведеного аналізу досліджень у своїх подальших роздумах дослідниця звертає увагу й на особистісні характеристики суб'єкта науково-дослідницької діяльності та визначає три таких взаємозалежних і взаємозумовлених компоненти, які забезпечують формування науково-дослідної компетентності магістрантів: мотиваційно-ціннісний, аналітико-діяльнісний та організаційно-творчий. Безсумнівно, саме такий діяльнісний складник, як «вміння планувати і реалізовувати власну дослідницьку діяльність, працювати з літературою, аналізувати, виділяти головне, бачити проблему дослідження, виявляти протиріччя, формулювати гіпотези, здійснювати підбір відповідних засобів для проведення дослідження та робити висновки» (О. Прохорова, 2012: 131), дозволяє об'єктивно визначити конкретні здатності до науково-дослідницької діяльності.

Схожої думки дотримуються й автори «Концепції та методології реалізації науково-дослідницької діяльності суб'єктів навчально-виховного

процесу університетів», які у складі готовності студентів до науково-дослідницької діяльності виокремлюють процесуальний компонент, представлений такими вміннями: «обґрунтовувати актуальність теми дослідження, визначати предмет, мету і завдання дослідження, висувати гіпотезу і формулювати дослідницькі завдання, розробляти методику експерименту і проводити його, діагностувати, обробляти та презентувати одержані результати» (Концепція, 2016: 33). Не маємо за мету обмежувати готовність студента до науково-дослідницької діяльності виключно діяльнісним компонентом і підтримуємо думку дослідників про те, що «готовність до такого конкретного виду діяльності, як науково-дослідницька діяльність, – це особистісна якість, що характеризується єдністю мотиваційного, змістового, процесуального, комунікативного та інформаційного компонентів» (Концепція, 2016: 34). Щоб діагностувати сформованість готовності, автори пропонують такі критерії, які, на їхню думку, є «об'єктивними і достатніми еталонами, мірилами цієї особистісної якості. Це усвідомлення необхідності науково-дослідницької роботи і прояв стійкого інтересу до її здійснення (мотиваційний компонент); повнота знань методології та методики наукового дослідження, фахових дисциплін (змістовий компонент); уміння спланувати, організувати і провести науковий пошук (процесуальний компонент); здатність до конструктивного спілкування у процесі науково-дослідницької діяльності (комунікативний компонент); уміння проводити пошук наукової інформації і здійснювати її обробку (інформаційний компонент)» (Концепція, 2016: 35).

Проте саме конкретно визначені вміння можна вважати тими критеріями, за якими визначення сформованості даної компетентності здобуває реального характеру як характеристика готовності особистості до виконання певних дій в науково-дослідницькій діяльності. Сформованість таких компетентностей виявляється в тому, що студенти «вільно оперують методами науково-дослідниць-

кої діяльності, способами обробки одержаних у дослідженні результатів; усім спектром організаційних та експериментальних умінь, що дозволяють практично реалізувати дослідницький задум, обробити та презентувати його результати» (Концепція, 2016: 34).

Об'єктивна потреба під час розроблення освітньої програми з підготовки здобувачів вищої освіти в чіткому визначенні змісту компетентностей, що мають бути сформованими завдяки пропонуваному змісту, а також під час розроблення чітких критеріїв, що дозволяють перевірити досягнення планованого результату, зумовлює узагальнення переліку здатностей майбутніх фахівців до науково-дослідницької діяльності. Проведений аналіз досліджень проблеми дозволяє запропонувати такий перелік здатностей, ґрунтуючись на важливості саме діяльнісного складника науково-дослідницької компетентності: використовувати наукові методи дослідження, зокрема й інноваційні; самостійно планувати й організувати науково-дослідницьку діяльність; виділяти актуальну наукову проблему і знаходити шляхи її вирішення; визначати конкретні цілі, формулювати гіпотезу дослідження, складати план проведення дослідницької діяльності; коректно працювати з науковими джерелами, зокрема й іншомовними, використовуючи сучасні методи отримання й оброблення інформації; організувати, проводити експериментальне дослідження, фіксувати й обробляти його результати; оформлювати результати дослідження відповідно до вимог; проводити апробацію визначених наукових положень; аргументовано представляти отримані наукові результати.

Висновки. Отже, на підставі аналізу й узагальнення положень наукових праць сучасних дослідників проблеми визначено суть науково-дослідницької компетентності майбутнього фахівця. Структуру даної особистісної характеристики представлено як критерії, що дозволяють перевірити досягнення планованого результату – готовності майбутніх фахівців до науково-дослідницької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності принципи. Сучасне тлумачення. Рівне : Волинські береги, 2012. 192 с.
2. Концепція та методологія реалізації науково-дослідницької діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу університетів : монографія / за ред. О. Г. Ярошенко. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2016. 178 с.
3. Луговий В. І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс. *Вища освіта України*. 2009. № 3. Дод. 1. Вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». С. 8–14.
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами). URL : <http://www.rada.gov.ua>.
5. Прохорова О. В. Особливості науково-дослідної компетентності магістрантів педуніверситетів. *Наука і освіта*. 2012. № 8. С. 130–132.
6. Сисоєва С. О., Козак Л. В. Розвиток дослідницької компетентності викладачів вищої школи: навчальний посібник. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2016. 156 с.
7. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированного образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.

REFERENCES

1. Honcharenko S. U. Pedagogichni zakony, zakonmirnosti pryntsyipy. Suchasne tлумachennia [Pedagogical laws, principles principles. Modern interpretation.]. Rivne : Volynski oberehy, 2012. 192 s. [in Ukraine].
2. Kontseptsiia ta metodolohiia realizatsii naukovo-doslidnytskoi diialnosti subiektiv navchalno-vykhovnoho protsesu universytetiv [The concept and methodology of realization of research activity of the subjects of educational process of universities] za red. O. H. Yaroshenko. K., 2016. 178 s. [in Ukraine].
3. Luhovyi V. I. Kompetentnosti ta kompetentsii: poniattievo-terminolohichniy dyskurs [Competencies and competencies: terminological discourse]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. 2009. № 3. S. 8–14. [in Ukraine].
4. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy [On higher education: Law of Ukraine] (iz zminamy). URL: <http://www.rada.gov.ua>. [in Ukraine].
5. Prokhorova O. V. Osoblyvosti naukovo-doslidnoi kompetentnosti mahistrantiv peduniversytetiv [Features of research competence of undergraduate students]. *Nauka i osvita*. 2012. № 8. S. 130–132. [in Ukraine].
6. Sysoieva S. O. Kozak L. V. Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti vykladachiv vyshchoi shkoly [Development of research competence of teachers of higher education]. K., 2016. 156 s. [in Ukraine].
7. Khutorskoi A. Kliucheviye kompetentsyy kak komponent lychnostnooryentirovannoho obrazovanyia [Key competencies as a component of personality-oriented education]. *Narodnoe obrazovanye*. 2003. № 2. S. 58–64. [in Russian].